

MASTEROPLEIDING FISCAAL RECHT

ERASMUS SCHOOL OF LAW

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0659

© 2018 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING FISCAAL RECHT VAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING	5
SAMENSTELLING VAN HET PANEL.....	5
WERKWIJZE VAN HET PANEL	6
SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL.....	10
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING	12
BIJLAGEN	21
BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN	23
BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER.....	25
BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES.....	32
BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA.....	34
BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA	35
BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN	37

Dit rapport is vastgesteld op 28 september 2018.

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING FISCAAL RECHT VAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

Dit rapport volgt het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. 19 december 2014).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING

Masteropleiding Fiscaal Recht

Naam van de opleiding:	Fiscaal Recht
CROHO-nummer:	66827
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	-
Locatie(s):	Rotterdam
Variant(en):	voltijd, deeltijd
Onderwijstaal:	Nederlands
Vervaldatum accreditatie:	03/07/2019

Het bezoek van het visitatiepanel Rechtsgeleerdheid aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam vond plaats op 13-16 februari 2018.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Erasmus Universiteit Rotterdam
Status van de instelling:	bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	positief

SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 7 augustus 2017 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de masteropleiding Fiscaal Recht beoordeelde bestond uit:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker, emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht [voorzitter];
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert, hoogleraar Staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen [vice-voorzitter];
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos, emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University;
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers, hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University en voormalig Lid van de Eerste Kamer;
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi, hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen;
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad, senior raadsheer bij het Gerechtshof Amsterdam;
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen, emeritus hoogleraar Vermogensrecht en Privaatrechtsgeschiedenis aan Maastricht University;
- D.H. (Danielle) Arnold LLB, masterstudent Legal Research aan de Universiteit Utrecht [studentlid].

Het panel werd ondersteund door dr. M.J.H. (Marianne) van der Weiden, die optrad als secretaris.

De curricula vitae van de panelleden zijn opgenomen in bijlage 1.

WERKWIJZE VAN HET PANEL

De visitatiegroep Rechtsgeleerdheid

De beoordeling van de masteropleiding Fiscaal Recht aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam was onderdeel van de visitatie Rechtsgeleerdheid. Van oktober 2017 tot en met maart 2018 beoordeelden drie panels in totaal 92 opleidingen aan elf universiteiten. In overleg met de NVAO is ervoor gekozen om binnen de overkoepelende visitatiegroep Domein Rechtsgeleerdheid drie subclusters (in het vervolg clusters) van instellingen aan te wijzen:

Cluster I	Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, Erasmus Universiteit Rotterdam, Nyenrode Business Universiteit;
Cluster II	Universiteit Leiden, Tilburg University, Universiteit Utrecht;
Cluster III	Maastricht University, Open Universiteit, Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen.

Ieder cluster werd door een eigen panel beoordeeld. De panels bestonden voor elk cluster uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad LLM
- Prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. dr. P. (Peggy) Valcke
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Cluster II

- Em. prof. dr. R. (Roel) Fernhout (voorzitter)
- Prof. dr. J. (Jan) Struiksmā (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. G.P.M.F. (Gerard) Mols
- Prof. dr. B.E. (Barbara) Reinhartz
- Prof. dr. M.G. (Michael) Faure
- Prof. dr. R.G. (Rainer) Prokisch
- Prof. dr. A.A.H. (Aukje) van Hoek
- Prof. dr. M.B.M. (Marco) Loos
- Prof. dr. J.B. (Hanneke) Spath
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaadvlieg

Cluster III

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn (voorzitter)
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt (vice-voorzitter)
- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel
- Prof. dr. mr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel

- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk
- Dr. D. (Dominique) Sluijsmans
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. M. (Manuel) Desantes Real
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaadvlieg
- Prof. dr. Y. (Yves) Jorens
- Dr. mr. S.A. (Sonja) Kruisinga
- Prof. mr. H.N. (Harriët) Schelhaas

Voor elk bezoek binnen een cluster werd vervolgens een subpanel aangesteld, gebaseerd op de expertise en beschikbaarheid van panelleden en rekening houdend met mogelijke belangenverstrengeling. Bij het bezoek aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam bestond het panel uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker [voorzitter]
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert [vice-voorzitter]
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- D.H. (Danielle) Arnold LLB

Coördinatie en secretarissen

Dr. Fiona Schouten was uitvoerend coördinator van de visitatie Rechtsgeleerdheid, drs. Linda te Marvelde supervisor en Marcella van Schie MA projectondersteuner. Voor cluster I traden drs. José van Zwieten (UvA, VU) en dr. Marianne van der Weiden (EUR, Nyenrode) op als secretaris, voor cluster II Adrienne Wieldraaijer-Huijzer MA (UL) en dr. Floor Meijer (TiU en UU) en voor cluster III drs. Renate Prenen (MU, OU, RU en RUG). Daarnaast was Fiona Schouten voor de bezoeken aan de UvA, EUR, MU en RU tweede secretaris vanwege parallelsessies in het programma en aan de RUG vanwege voorgenomen naamswijzigingen van opleidingen.

Consistentie en ijking

De consistentie in de beoordeling binnen en tussen de drie clusters werd op diverse manieren geborgd:

1. De coördinator van QANU was bij elk bezoek aanwezig bij de start van elk visitatiebezoek en bij het opstellen van de eindoordelen;
2. De coördinator was bij het eerste bezoek in ieder subcluster aanwezig;
3. Er vonden ijkingsoverleggen plaats op vrijdag 8 december 2017 en 6 april 2018 waarin voorzitters, vice-voorzitters, studentleden en de coördinator van QANU werkwijze en beoordeling bespraken;
4. De voorzitters waren in ieder geval bij één bezoek buiten hun eigen cluster als toehoorder aanwezig;
5. De student-panelleden rouleerden; zij namen deel aan ten minste één bezoek in elk cluster;
6. Voorafgaand aan de bezoeken vond er op 29 augustus 2017 een overleg plaats tussen coördinator en secretarissen, waarin de werkwijze werd besproken.

Vorbereiding

Op 23 maart 2017 werden de voorzitters van de drie panels gezamenlijk door QANU geïnformeerd over de werkwijze tijdens de visitatie Rechtsgeleerdheid, de beoordelingskaders en de bezoekplanning. Daarbij spraken zij ook over wederzijdse afstemming en onderlinge communicatie. De voorzitters kwamen naar aanleiding hiervan tot een gezamenlijke richtlijn voor hun werkwijze bij

de scriptieselectie en tot een omschrijving van aard en aantal van de vakken die tijdens de bezoeken door de opleidingen ter inzage werden gegeven.

Alle leden van de drie panels kwamen op 19 juni 2017 bijeen voor een startvergadering. Tijdens die bijeenkomst werden de panelleden geïnformeerd over de van toepassing zijnde beoordelingskaders en de planning van de bezoeken. De panelleden reflecteerden ook op de inhoud en het gebruik van het domeinspecifiek referentiekader voor de visitatiegroep (zie bijlage 2).

In de aanloop naar het visitatiebezoek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam stelden coördinator en panelvoorzitter een selectie samen van eindwerken van de te beoordelen opleidingen. Deze eindwerken werden gekozen uit een lijst van afgestudeerden over 2015-2017. De selectie vond plaats volgens de Beoordelingsrichtlijn eindwerken van de NVAO. Daarbij hielden de coördinator en voorzitter rekening met variatie in onderwerpkeuze, afstudeervariant, begeleiding en beoordeling. Het panel bestudeerde deze selectie en de bijbehorende beoordelingsformulieren.

De coördinator stelde een bezoekprogramma op in overleg met de contactpersonen van Erasmus School of Law. Dit bezoekprogramma is in dit rapport opgenomen als bijlage 5. Erasmus School of Law selecteerde vervolgens voor elke gespreksronde representatieve gesprekspartners die ter goedkeuring werden voorgelegd aan het panel en de coördinator.

Na ontvangst van de kritische reflectie controleerde de coördinator deze op kwaliteit en volledigheid alvorens haar ter bestudering naar het panel te sturen. De panelleden lazen de kritische reflectie en formuleerden op basis daarvan vragen en eerste bevindingen.

Bezoek

Het visitatiebezoek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam vond plaats van 13 – 16 februari 2018. Tijdens het bezoek bestudeerde het panel het ter inzage gevraagde materiaal. Een overzicht van dit materiaal is te vinden in bijlage 6. Het panel sprak met studenten en docenten, formeel en informeel verantwoordelijken, alumni en vertegenwoordigers van de opleidings- en examencommissie. Tevens bood het panel studenten en docenten de gelegenheid om informeel met het panel te spreken tijdens een inloopspreekuur. Van die gelegenheid is geen gebruik gemaakt.

Het panel beëindigde het bezoek met een intern overleg om zijn voorlopige bevindingen te formuleren. Ter afsluiting van het bezoek gaf de voorzitter een publieke mondelinge toelichting, waarin hij de voorlopige indrukken en algemene observaties van het panel presenteerde.

Rapportage

De secretaris schreef een conceptrapport op basis van de bevindingen van het panel. Dit legde de coördinator voor aan de panelleden. Na verwerking van hun commentaar en na akkoord van het panel stuurde de coördinator het rapport naar Erasmus School of Law met het verzoek om feitelijke onjuistheden te melden. De reactie van het bestuur op het conceptrapport werd voorgelegd aan de voorzitter van het panel en feitelijke onjuistheden werden op zijn verzoek gecorrigeerd. Vervolgens werd het rapport door het panel vastgesteld en toegestuurd aan Erasmus School of Law en aan het College van Bestuur van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Beslisregels

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

Goed

De opleiding steekt systematisch uit boven de gangbare basiskwaliteit.

Excellent

De opleiding steekt systematisch ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een internationaal voorbeeld.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

Beoogde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de eindkwalificaties van de masteropleiding Fiscaal Recht van de Erasmus Universiteit Rotterdam aansluiten bij de vereisten van het vakgebied en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren voor masteropleidingen. Daarmee voldoen deze eindkwalificaties qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. De beoogde eindkwalificaties laten een passend evenwicht zien tussen de rechtswetenschap en de rechtspraktijk en sluiten goed aan op de eisen van het beroepenveld, i.c. NOB/SOB. Het panel waardeert de internationale oriëntatie die uit de beoogde eindkwalificaties spreekt en beveelt aan om ook de mate van Engelse taalvaardigheid op te nemen die van afgestudeerden verwacht wordt. Het vindt de aandacht voor een multidisciplinaire benadering zeer relevant, maar adviseert de eindkwalificatie ten aanzien van de sociaalwetenschappelijke disciplines op een realistischer niveau te formuleren.

Onderwijsleeromgeving

Het panel stelt vast dat het onderwijsprogramma van de masteropleiding Fiscaal Recht inhoudelijk voldoet, maar mist expliciete aandacht voor recente ontwikkelingen (*tax assurance, big data*, nieuwe technologie). Het panel meent dat deze thema's, die nu geïntegreerd in de vakken worden aangeboden, beter tot hun recht komen als ze in een apart vak behandeld worden, omdat er dan meer specialistische docenten kunnen worden ingezet die de thematiek vanuit verschillende (multidisciplinaire) invalshoeken kunnen benaderen. De voorgenomen samenwerking met de fiscaal economen kan ook een impuls geven aan de inhoudelijke vernieuwing. Het huidige programma biedt een goede balans tussen verplichte vakken en keuzemogelijkheden.

Het programma heeft een goede academische oriëntatie en een duidelijke koppeling met de beroepspraktijk. De opbouw en samenhang zijn doordacht. Het vaardighedenonderwijs heeft een duidelijke lijn, maar de aandacht voor onderzoeksvaardigheden en methodologie begint pas vrij laat. Het panel ondersteunt het voornemen om het Fiscaal confrontatievak uit te breiden en vroeger in het curriculum te plaatsen. De andere masteropleidingen in ESL hebben daar goede ervaringen mee.

De opleiding hanteert verschillende werkvormen, met een afwisseling tussen hoorcolleges en werkgroepen/werkcolleges. De variatie in werkvormen en het aantal contacturen dragen bij aan de beoogde actieve studiehouding van de studenten. De scriptiebegeleiding is intensief en goed gestructureerd. Hoewel het programma in opzet voldoende studeerbaar is, doen veel studenten langer over de opleiding. Het panel meent dat het hier vooral bewuste keuzes van studenten betreft, zoals de combinatie met werk of een andere opleiding.

De opleiding beschikt over zeer betrokken hoogleraren en docenten, die zowel vakinhoudelijk als didactisch van hoog niveau zijn. Wel adviseert het panel de faculteit de capaciteit van de vaste staf voor de opleiding uit te breiden. Het panel vindt het een compliment waard dat de staf met de huidige beperkte capaciteit jaarlijks ruim honderd studenten met succes naar het afstuderen weet te begeleiden.

Toetsing

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Fiscaal Recht voldoet. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het universitaire beleid en zijn uitgewerkt in een duidelijk toetsplan. De toetsing is gevarieerd en creatief, sluit goed aan op de leerdoelen per vak en is van goed niveau. Het gebruik van toetsmatrijzen en het collegiaal overleg bij de samenstelling van toetsen dragen bij aan de kwaliteit ervan. Het panel waardeert de zorgvuldige en uitgebreide procedure die gehanteerd wordt bij de beoordeling van de masterscripties, met een openbare presentatie en een verdediging tegenover een afstudeercommissie met drie examinatoren.

De examencommissie heeft een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden en vervult haar rol voor alle ESL-opleidingen, waaronder de masteropleiding Fiscaal Recht, adequaat. Het panel waardeert het voornemen van de door de examencommissie aangewezen toetscommissie om

volgens een vaste systematiek toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Met het oog op de grote hoeveelheid verzoeken door studenten adviseert het panel de afrondingsregeling voor tentamencijfers aan te passen.

Gerealiseerde eindkwalificaties

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde scripties en van de gesprekken met studenten en alumni dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindkwalificaties van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende tot goed niveau, en de waardering is adequaat. Studenten vinden na de masteropleiding snel hun weg naar relevante posities op de arbeidsmarkt en hebben daar profijt van hun opleiding, mede door het niveau van hun inhoudelijke kennis.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

Masteropleiding Fiscaal Recht:

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	voldoende
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	voldoende
Standaard 3: Toetsing	voldoende
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	voldoende
Algemeen eindoordeel	voldoende

De voorzitter en de secretaris van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 28 september 2018

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker

Dr. M.J.H. (Marianne) van der Weiden

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

De masteropleiding Fiscaal Recht van de Erasmus Universiteit Rotterdam wordt verzorgd door Erasmus School of Law (ESL). De faculteit organiseert veertien opleidingen. Elf daarvan zijn beoordeeld tijdens de clustervisitatie Rechtsgeleerdheid (2017-2018). De masteropleiding Fiscaal Recht heeft een eigen opleidingsdirecteur; met de overige masteropleidingen deelt ze een opleidingscommissie. De opleiding valt onder een facultaire examencommissie en wordt zowel in voltijd als in deeltijd aangeboden. Het onderwijs in de faculteit wordt verzorgd door stafleden vanuit elf secties. Voor de masteropleiding Fiscaal Recht is de sectie Belastingrecht verantwoordelijk.

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting:

De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau en oriëntatie (bachelor of master; hbo of wo) binnen het Nederlandse kwalificatieraamwerk. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding. Voor zover van toepassing zijn de beoogde eindkwalificaties tevens in overeenstemming met relevante wet- en regelgeving.

Bevindingen

Met de masteropleiding Fiscaal Recht wil ESL solide onderlegde fiscalisten opleiden, die een brede kennis hebben van het Nederlandse, Europese en internationale belastingrecht. De opleiding stelt studenten in staat zich te specialiseren in een zelfgekozen deelgebied in de Capita selecta. Afgestudeerden kunnen instromen in functies in de fiscale praktijk, zoals belastinginspecteur of belastingadviseur, of in functies die zijn gericht op het zelfstandig opzetten en uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek. De opleiding voldoet aan de vereisten van de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs/Stichting Opleiding Belastingadviseurs (NOB/SOB). Ze onderzoekt nog wat de aanpassing van het Convenant civiel effect per september 2017 betekent voor toelating van de afgestudeerden tot de NOvA-opleiding en het opleidingstraject van de rechterlijke macht. In de oude situatie konden studenten met een afgeronde bachelor- en masteropleiding fiscaal recht hiertoe worden toegelaten als ze drie extra vakken hadden behaald (burgerlijk procesrecht, formeel strafrecht en materieel strafrecht). Het panel moedigt de opleiding aan hierin continuïteit na te streven.

De opleiding heeft aan de hand van de Dublin-descriptoren eindkwalificaties geformuleerd, die de beoogde competenties van de afgestudeerden beschrijven (zie bijlage 3). Het panel is van oordeel dat de eindkwalificaties een adequate weergave zijn van de doelstellingen van de masteropleiding en dat het onderscheid met het bachelorniveau duidelijk is. Er is rekening gehouden met het domeinspecifieke referentiekader, de eisen van de wetenschappelijke discipline en de relevante praktijk in het beroepenveld. De opleiding heeft volgens het panel een passend evenwicht gevonden tussen de rechtswetenschap en de rechtspraktijk. De opleiding benadrukt dat gedegen kennis van het vakgebied en een zelfstandige en kritische houding vereist zijn, waarbij studenten ethische perspectieven betrekken bij hun oordeelsvorming. Van afgestudeerden wordt ook verwacht dat ze de nationale belastingwetgeving kunnen relateren aan de internationale beleidscontext en dat ze oog hebben voor de maatschappelijke ontwikkelingen. Het panel ziet dit weerspiegeld in de eindkwalificaties. Wel adviseert het de opleiding om, in het licht van dit internationale accent, ook de mate van Engelse taalvaardigheid op te nemen die van afgestudeerden verwacht wordt. Het panel waardeert voorts het belang dat de opleiding hecht aan een multidisciplinaire oriëntatie bij de

afgestudeerden, maar is van mening dat de betreffende eindkwalificatie (#3) erg ambitieus is geformuleerd. Het is meer realistisch van de studenten te vragen dat ze op basis van inzichten uit andere disciplines kunnen reflecteren op het positieve recht. Het panel adviseert eindkwalificatie 3 te herformuleren.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de eindkwalificaties van de masteropleiding Fiscaal Recht van de Erasmus Universiteit Rotterdam aansluiten bij de vereisten van het vakgebied en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren voor masteropleidingen. Daarmee voldoen deze eindkwalificaties qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. De beoogde eindkwalificaties laten een passend evenwicht zien tussen de rechtswetenschap en de rechtspraktijk en sluiten goed aan op de eisen van het beroepenveld, i.c. NOB/SOB. Het panel waardeert de internationale oriëntatie die uit de beoogde eindkwalificaties spreekt en beveelt aan om ook de mate van Engelse taalvaardigheid op te nemen die van afgestudeerden verwacht wordt. Het vindt de aandacht voor een multidisciplinaire benadering zeer relevant, maar adviseert de eindkwalificatie ten aanzien van de sociaalwetenschappelijke disciplines op een realistischer niveau te formuleren.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting:

De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen

Programma: inhoud en samenhang

Het masterprogramma Fiscaal Recht is een eenjarig programma (60 EC) dat bestaat uit vijf blokken. Alle masteropleidingen van ESL hebben in principe dezelfde structuur en beginnen met een blok van 15 EC, gevolgd door drie blokken van 10 EC. In het laatste blok werken de studenten aan hun scriptie (10 EC) en volgen ze een vak van 5 EC. Zie bijlage 4 voor een overzicht van het programma.

Het programma begint met een inhoudelijke verdieping van positiefrechtelijke kennis van inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting in blok 1. Dit vormt de basis voor de verdiepende vakken in internationaal belastingrecht, Europees belastingrecht en schenk-, erf-, overdrachtsbelasting en Estate Planning in blok 2, 3 en 4. Parallel daaraan loopt gedurende de hele periode het vak Capita selecta. In de Capita selecta geven wisselende gastdocenten uit de fiscale beroepspraktijk op interactieve wijze college aan een kleine groep van ongeveer 25 studenten. Studenten kunnen kiezen uit zes thema's (Eenmanszaak tot internationaal concern; Verdieping omzetbelasting; Formeel belastingrecht; EU-douanerecht; Loonheffingen; Caribisch belastingrecht). In blok 5 volgen studenten het Fiscaal confrontatievak en schrijven ze hun masterscriptie. Het Fiscaal confrontatievak besteedt aandacht aan de theoretische aspecten van fiscaalrechtelijk onderzoek, inclusief de relatie met andere maatschappijwetenschappen en methodologie. In de werkgroepen van het Fiscaal confrontatievak leren studenten kritiek te geven en te ontvangen aan de hand van *peer reviews*. Ook presenteren ze hun scriptieopzet als poster aan medestudenten en docenten.

Het panel is van oordeel dat de inhoud en samenhang van de aangeboden vakken er over het algemeen goed en degelijk uitzien. Er is sprake van een goede mix tussen verplichte en keuzevakken. Inhoudelijk ziet het panel weinig expliciete aandacht voor nieuwe ontwikkelingen, zoals *tax assurance*

en transparantie, technologische ontwikkelingen en privacy. Studenten gaven in gesprek met het panel aan een vak over *tax technology* te missen. De docenten lichtten desgevraagd toe dat dergelijke onderwerpen wel aan de orde komen: niet als apart vak, maar verweven in andere onderdelen. De opleiding wil hiermee versnippering voorkomen. Het panel meent dat het toch een meerwaarde kan hebben om deze thema's in een apart vak te behandelen, omdat het dan meer multidisciplinair ingevuld kan worden door specialistische docenten uit te nodigen. Met een multidisciplinaire invulling kan de aansluiting van het curriculum bij eindkwalificatie 5 versterkt worden. Het panel begrijpt dat er verdergaande samenwerking wordt voorbereid met de masteropleiding Fiscale Economie. Dat zou met name voor deze thema's een toegevoegde waarde kunnen betekenen.

De opleiding Fiscaal Recht heeft voor een andere programmaopzet gekozen dan de overige masteropleidingen, die allemaal met een Onderzoekspracticum beginnen. Daarin ontwikkelen de studenten aan de hand van inhoudelijke thema's hun academische vaardigheden. De masteropleiding Fiscaal Recht heeft er de voorkeur aan gegeven dit vak, het Fiscaal confrontatievak, aan het eind van de opleiding te organiseren, parallel aan het scriptietraject, met als overweging dat een Onderzoekspracticum pas zinvol is als studenten over voldoende inhoudelijke kennis beschikken. Het panel merkt op dat niet alleen de positionering afwijkt van die in andere masteropleidingen, maar dat het vak ook een geringere omvang heeft dan andere vakken in Fiscaal Recht, namelijk 5 EC in plaats van 7,5 EC. Het panel vraagt zich af of er in de huidige opzet voldoende en tijdig aandacht besteed wordt aan methodologie. De scriptie heeft een omvang van 10 EC. Het panel vindt dat weinig voor een academische masterscriptie en merkt op dat dit niet gecompenseerd wordt door uitgebreid methodenonderwijs. Studenten dienen al in december een scriptieonderwerp te kiezen en een probleemstelling te formuleren en lieten het panel weten dat ze het lastig vinden dat ze dan nog geen onderzoeksvoorbereiding hebben gehad. Ze zouden het daarom prettiger vinden om het Fiscaal confrontatievak eerder te volgen. Het panel begrijpt uit de kritische reflectie dat de staf het hiermee eens is en van plan is het vak per 2019-2020 naar het eerste blok te verplaatsen. Uit het gesprek met de docenten blijkt dat dit onderwerp ook aan de orde komt bij de gesprekken over het mogelijk samenvoegen van de opleidingen Fiscaal Recht en Fiscale Economie. Het panel ondersteunt het voornemen om het Fiscaal confrontatievak eerder in de opleiding te programmeren en adviseert het uit te breiden naar 7,5 EC.

Het panel vindt het opvallend dat er in het programma geen Engelstalige vakken zijn opgenomen, terwijl de internationale oriëntatie in de eindkwalificaties benadrukt wordt. Wel is er sprake van gebruik van Engelstalige literatuur bij de verschillende vakken. Het panel twijfelt er niet aan dat de docenten aandacht besteden aan internationale ontwikkelingen in hun onderwijs. De alumni meldden dat de literatuur bij het vak Verdieping internationaal belastingrecht in het Engels was, waardoor ze goed juridisch Engels hebben geleerd. Het leren schrijven in het Engels zou daar een goede aanvulling op geweest zijn, bijvoorbeeld in een opdracht. Het panel adviseert de opleiding Engelse taalvaardigheid sterker in het curriculum te verankeren. Het panel ziet in het curriculum een duidelijke vaardighedenlijn. Onderzoeksvaardigheden worden vooral ontwikkeld bij de *Capita selecta*, het Fiscaal confrontatievak en het masterscriptietraject. Voor bijna elk vak produceren de studenten schriftelijke casusuitwerkingen en bij de *Capita selecta* maakt elke student een keer notulen van een gastcollege. Spreekvaardigheid komt aan bod bij het interactieve onderwijs, bij de presentaties en het mondelinge tentamen bij de *Capita selecta*, de presentaties voor het Fiscaal confrontatievak en tot slot bij de mondelinge verdediging van de scriptie. Met ingang van het studiejaar 2017-2018 biedt de faculteit het vaardigheidsprogramma My Future aan, met onder andere de workshops Presenteren (zelfverzekerd spreken met toeschouwers) en Pitch-click-share (in korte tijd een goed verhaal neerzetten).

Studenten komen zowel in aanraking met het fiscaal-juridische onderzoek doordat ze zelf onderzoeksvaardigheden opdoen en een scriptieonderzoek uitvoeren, als ook doordat de docenten een directe relatie leggen tussen onderwijs en onderzoek. Ze confronteren studenten met uiteenlopende meningen in de fiscale literatuur. Docenten publiceren over actuele thema's en verwerken die in hun onderwijs. Met de rechtspraktijk komen studenten in aanraking doordat de

docenten hun praktijkervaring inbrengen en door de inbreng van gastdocenten. De studenten zijn daarover zeer te spreken, zo vernam het panel. De opleiding heeft geen verplichte stage, maar de studievereniging organiseert veel activiteiten om de brug naar de praktijk te slaan, zoals een jaarlijkse bedrijvendag, tien kantoorbezoeken per jaar, borrelzittingen en tentamentrainingen. Bij deze activiteiten is een aantal grote kantoren betrokken. De opleiding treedt voorts regelmatig in overleg met de Beroepenveldcommissie Fiscaal Recht en krijgt feedback op het curriculum van advieskantoren, de Belastingdienst/Ministerie van Financiën en fiscale beroepsorganisaties. Een aantal alumni vervult een docent-rol binnen de opleiding, terwijl ze ook werkzaam zijn in de fiscale praktijk. Op basis van hun ervaringen als student én professional kunnen ze input leveren over de aansluiting van de opleiding op de beroepspraktijk.

Didactisch model

De masteropleiding Fiscaal Recht werkt met het didactische concept van *active academic learning*. Van studenten wordt verwacht dat ze actief participeren in werkgroepen en de nodige tijd en energie steken in zelfstudie. Er wordt verwacht dat ze de uitwerkingen van de opdrachten voor werkgroepen en werkcolleges tijdig uploaden. In de vier verdiepende vakken geldt een creditregeling: studenten kunnen per vak 0,5 tentamenpunt verdienen door te voldoen aan de gestelde inlever- en aanwezigheidseisen. Studenten worden gestimuleerd om samen te werken met medestudenten om op die manier de competentie 'samenwerken' aan te leren. In alle vakken hanteren de docenten een combinatie van (interactieve) hoorcolleges, werkcolleges en/of werkgroepen en stimuleren ze de discussie en motivatie voor zelfstudie door actuele, voor de fiscale praktijk relevante vraagstukken te behandelen. Het panel vindt dit een adequate combinatie van werkvormen en stelt vast dat het didactische model van *active academic learning* wordt waargemaakt. Studenten bevestigen tegenover het panel dat ze het heel informatief vinden om met gastdocenten in gesprek te gaan en hen kritisch te bevragen. In de werkgroepen laat de omvang (25 studenten) dat ook goed toe. Bij grotere groepen vinden studenten het soms moeilijk om aan bod te komen.

Studeerbaarheid en studiebegeleiding

De staf streeft ernaar dat de studenten als jaarklas het programma doorlopen. Door de seriële programmering wordt concurrentie tussen de vakken voorkomen. Het aantal contacturen per week is gemiddeld 8,4, wat het panel acceptabel vindt. Studenten worden zo veel mogelijk in staat gesteld het curriculum aan te passen aan hun eigen voorkeuren. Het panel vernam van de studenten dat de opleiding er goed in slaagt ze op basis van hun eerste of tweede voorkeur in te delen bij de verschillende *Capita selecta*, mede door het aantal varianten uit te breiden van drie in 2015-2016, naar vier in 2016-2017 en nu naar zes in 2017-2018.

Ook bij de toewijzing van scriptieonderwerpen en –begeleiders houdt de opleiding zoveel mogelijk rekening met de voorkeur van studenten. Studenten kiezen in oktober een thema uit een beschikbaar gestelde lijst en kunnen ook een voorkeur aangeven voor een docent als begeleider. Per thema is er een maximale capaciteit om studenten te begeleiden. Tot medio januari hebben studenten de tijd om, eventueel in overleg met een docent, tot een onderwerp te komen, waarna onderwerp en begeleider worden vastgelegd. In maart levert de student een probleemstelling en inleiding in en vindt het eerste gesprek met de begeleider plaats. Na goedkeuring mag de student aan het scriptieonderzoek beginnen. Het Fiscaal confrontatievak helpt studenten bij de ontwikkeling van hun onderzoeksvaardigheden en loopt parallel aan het schrijfproces, zoals boven beschreven. Het panel vindt dat er sprake is van een goed georganiseerd scriptietraject. De studenten bevestigen dat. Aan het einde van het scriptietraject verdedigt de student ten overstaan van een commissie van drie docenten de scriptie.

Het panel ziet dat er sprake is van een zeer gestructureerde onderwijssetting en dat ook het scriptietraject strak georganiseerd is. Desondanks doen de studenten beduidend langer dan een jaar over de opleiding. Deels is dat een bewuste keus van studenten die meerdere opleidingen volgen. Het stapelen van masteropleidingen komt in ESL geregeld voor: jaarlijks gaat het om 11 à 14% van de ingeschreven studenten. Ook zijn er studenten die een stage willen lopen, een periode naar het buitenland gaan of de studie combineren met een baan. De docenten merken op dat zowel studenten

als het werkveld een studieduur van één jaar eigenlijk te kort vinden en liever zien dat studenten meer tijd besteden aan extra activiteiten en vaardigheden. De docenten blijven stimuleren dat de scriptie snel afgerond wordt, onder andere door de bepaling dat de goedkeuring van een onderwerp na twee jaar vervalt. In een aantal gevallen vinden de docenten dat de extra praktijkervaring van een student bijdraagt aan verdieping in de scriptie. Het panel is van oordeel dat de opleiding adequate maatregelen heeft getroffen om de studenten intensief te begeleiden.

Onderwijzend personeel

De informatie in de kritische reflectie laat zien dat de staf die vanuit de sectie Belastingrecht het onderwijs verzorgt, bestaat uit tien hoogleraren, twee UD's en vier WD's (wetenschappelijk docenten). De vaste stafleden zijn actief in het onderzoeksprogramma 'Fiscale autonomie en haar grenzen' van de sectie. Alle hoogleraren en UD's zijn gepromoveerd en beschikken over de Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) of zijn op grond van hun onderwijs(ontwikkel)ervaring daarvan vrijgesteld. Daarnaast maakt de opleiding gebruik van twintig docenten uit de praktijk. Jaarlijks organiseert de opleiding onderwijsdagen voor de bachelor- en masterdocenten om *best practices* te delen. Volgens het panel beschikt de opleiding over zeer betrokken hoogleraren en docenten, die zowel vakinhoudelijk als didactisch van hoog niveau zijn.

De tijdsinzet van de hoogleraren en UD's betreft 0,99 fte, die van de WD's 0,76. Docenten hebben in het algemeen een kleine aanstelling, omdat ze naast het onderwijs werkzaam zijn in de praktijk. Er zijn volgens de studenten grote verschillen tussen de docenten in hun bereikbaarheid en de snelheid waarmee ze een vraag beantwoorden. De staf-studentratio is 1:64,5. Het panel acht deze ratio buitengewoon ongunstig en concludeert daaruit dat de capaciteit van de staf zeer te wensen over laat. De opleiding compenseert dit door de inzet van onbetaalde gastdocenten bij het vak *Capita selecta* en door de inzet van ervaren fiscalisten uit de praktijk met een gastvrijheidsovereenkomst. Voor zover deze ingezet worden bij scriptiebegeleiding worden ze gecoacht. Daarnaast is er altijd een onafhankelijke tweede lezer. De opleiding informeerde het panel dat een samenwerking met het Fiscaal Economisch Instituut wordt onderzocht om samen een mastervariant Indirecte Belastingen op te zetten. Het panel vraagt zich af of dit het capaciteitsprobleem zal oplossen, aangezien deze variant waarschijnlijk nieuwe studenten zal aantrekken. Het adviseert de faculteit de stafcapaciteit voor de opleiding uit te breiden. Het panel vindt het een compliment waard dat de staf met deze beperkte capaciteit jaarlijks ruim honderd studenten met succes naar het afstuderen weet te begeleiden.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat het onderwijsprogramma van de masteropleiding Fiscaal Recht inhoudelijk voldoet, maar mist expliciete aandacht voor recente ontwikkelingen (*tax assurance*, *big data*, nieuwe technologie). Het panel meent dat deze thema's, die nu geïntegreerd in de vakken worden aangeboden, beter tot hun recht komen als ze in een apart vak behandeld worden, omdat er dan meer specialistische docenten kunnen worden ingezet die de thematiek vanuit verschillende (multidisciplinaire) invalshoeken kunnen benaderen. De voorgenomen samenwerking met de fiscaal economen kan ook een impuls geven aan de inhoudelijke vernieuwing. Het huidige programma biedt een goede balans tussen verplichte vakken en keuzemogelijkheden.

Het programma heeft een goede academische oriëntatie en een duidelijke koppeling met de beroepspraktijk. De opbouw en samenhang zijn doordacht. Het vaardighedenonderwijs heeft een duidelijke lijn, maar de aandacht voor onderzoeksvaardigheden en methodologie begint pas vrij laat. Het panel ondersteunt het voornemen om het Fiscaal confrontatievak uit te breiden en vroeger in het curriculum te plaatsen. De andere masteropleidingen in ESL hebben daar goede ervaringen mee.

De opleiding hanteert verschillende werkvormen, met een afwisseling tussen hoorcolleges en werkgroepen/werkcolleges. De variatie in werkvormen en het aantal contacturen dragen bij aan de beoogde actieve studiehouding van de studenten. De scriptiebegeleiding is intensief en goed gestructureerd. Hoewel het programma in opzet voldoende studeerbaar is, doen veel studenten

langer over de opleiding. Het panel meent dat het hier vooral bewuste keuzes van studenten betreft, zoals de combinatie met werk of een andere opleiding.

De opleiding beschikt over zeer betrokken hoogleraren en docenten, die zowel vakinhoudelijk als didactisch van hoog niveau zijn. Wel adviseert het panel de faculteit de capaciteit van de vaste staf voor de opleiding uit te breiden. Het panel vindt het een compliment waard dat de staf met de huidige beperkte capaciteit jaarlijks ruim honderd studenten met succes naar het afstuderen weet te begeleiden.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Toelichting:

De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk. De examencommissie van de opleiding borgt de kwaliteit van de tentaminering en examinering.

Bevindingen

Toetsing en toetsbeleid

ESL heeft op basis van het instellingsbrede *Universitaire referentiekader toetsen en examencommissies* in 2013 een eigen toetsbeleid ontwikkeld. Dit beleid geldt voor alle bachelor- en masteropleidingen en is vastgelegd in de documenten Integraal Toetsbeleid ESL, Bouwstenen Toetsplan ESL en Toetshandleiding ESL. Voor de masteropleiding Fiscaal Recht is een toetsplan opgesteld, waarin de vakdoelstellingen zijn gekoppeld aan de eindkwalificaties. Het toetsplan bevat ook een overzicht van de toetsvormen per vak. Bij veel vakken werkt het docententeam met een toetsmatrijs om te zorgen voor een goede spreiding van onderwerpen en kennisniveaus (volgens de taxonomie van Bloom). Docenten overleggen gezamenlijk (vierogenprincipe) over de inhoud van een tentamen. Het panel ziet dat het toetsplan een degelijk instrument is waarin veel energie is gestoken, en constateert op basis van de gesprekken tijdens de visitatie dat dit instrument steeds per studiejaar wordt bijgesteld en daadwerkelijk door examinatoren wordt benut.

De opleiding gebruikt verschillende toetsvormen. Bij de schriftelijke tentamens gaat het om open vragen. Na elk tentamen wordt een nabesprekingsbijeenkomst georganiseerd, waarin de studenten hun werk kunnen inzien en hun antwoorden kunnen vergelijken met de antwoordindicaties en beoordeling door de docent. Het panel heeft een aantal tentamens ingezien en vindt dat deze creatief zijn opgezet en goed zijn ontworpen. De studenten bevestigden tegenover het panel dat de toetsen goed aansluiten op het onderwijs.

Andere toetsvormen zijn schriftelijke individuele en groepsuitwerkingen van opdrachten, *peer review*, individuele ondervragingen, presentaties, mondelinge tentamens, posterpresentaties en de beoordeling van participatie. Mondelinge tentamens worden afgenomen door twee docenten en vastgelegd in een geluidsopname. Docenten houden bij de eindbeoordeling van een vak rekening met de actieve inzet van de studenten: bij de verdiepende vakken geldt de bovenvermelde creditregeling, bij de *Capita selecta* en het Fiscale confrontatievak geldt de participatie-respectievelijk aanwezigheids- en actieve participatieregeling. Dat betekent dat bij de vaststelling van het eindcijfer rekening wordt gehouden met aanwezigheid, actieve deelname tijdens de onderwijsbijeenkomsten en het inleveren van uitwerkingen van werkgroepopdrachten. De individuele prestatie op schriftelijke, mondelinge en wetenschappelijke vaardigheden telt mee bij de *Capita selecta*, het Fiscale confrontatievak en de masterscriptie.

De masterscriptie vormt het sluitstuk van de opleiding en moet het niveau hebben van een wetenschappelijk fiscaal-juridisch stuk. De scriptie wordt beoordeeld door twee examinatoren, die

onafhankelijk van elkaar een cijfer toekennen voor het schriftelijke deel. Bij een verschil van meer dan een punt wordt het werk voorgelegd aan de hoogleraar die de afstudeercommissie voorziet. Als de beoordeling van het schriftelijke werk voldoende is, wordt de student toegelaten tot de afstudeersessie. Tijdens deze sessie presenteert de student de scriptie aan een niet juridisch onderlegd publiek en vervolgens verdedigt hij/zij de scriptie tegenover de afstudeercommissie. De commissie bestaat in de regel uit drie examinatoren, van wie minimaal één hoogleraar is. De afstudeercommissie stelt gezamenlijk het eindcijfer vast en onderbouwt het cijfer in een beoordelingsformulier. De presentatie en verdediging kunnen het cijfer voor de scriptie met maximaal een punt verhogen of verlagen. Het panel vindt dat aan de verdediging veel aandacht en zorg wordt besteed en vindt dat een compliment waard. Het panel heeft ook gekeken naar de beoordelingsformulieren. Beoordelingsaspecten zijn onderwerp/probleemstelling, structuur, inhoud, argumentatie, formulering, bronnen, opmaak, totstandkoming en verdediging. In het algemeen geven de examinatoren weinig tot geen toelichting bij hun oordeel van de verschillende aspecten, maar het panel vindt dat begrijpelijk gezien de uitgebreide mondelinge feedback die de student na de verdediging krijgt.

Examencommissie

De examencommissie ESL bestaat uit een voorzitter, drie vicevoorzitters (voor Rechtsgeleerdheid, Fiscaal Recht en Criminologie) en daarnaast vier andere leden, alle van andere secties. Drie van hen zijn voorzitter van de toetscommissie (voor Rechtsgeleerdheid, Fiscaal Recht en Criminologie). Het negende lid is een extern lid, een toetsspecialist van Risbo. Er zijn twee secretarissen (samen 1,8 fte). De commissie heeft twee taken: het bewaken en borgen van de toetskwaliteit en de behandeling van verzoeken. Voor de bewaking van de toetskwaliteit heeft de examencommissie in 2012 een toetscommissie ingesteld. De toetscommissie bestaat uit een voorzitter (lid van de examencommissie) en vakdocenten van de vakken voor en na het te toetsen blok. Op verzoek van de examencommissie, opleidingsdirecteur, mastercoördinator, verantwoordelijke hoogleraar of de examinerator zelf is de toetscommissie bereid toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Zij is voornemens dit in de masteropleidingen systematisch in te voeren, zoals dat nu al in de bacheloropleidingen vorm krijgt. Het panel waardeert dit voornemen. De examencommissie borgt daarnaast de toetskwaliteit door de examinatoren aan te wijzen, op voorstel van de betreffende sectievoorzitter. Een examinerator moet de BKO of een vergelijkbare kwalificatie hebben behaald.

Het aantal door studenten ingediende verzoeken is opgelopen tot 1500 per jaar. Een groot deel hiervan betreft ongedifferentieerde verzoeken om het cijfer nog eens na te kijken, en is volgens de examencommissie de uiting van een cultuur die aan de EUR leek te zijn ontstaan om over een tentamencijfer te onderhandelen. Om deze cultuur tegen te gaan, zonder afbreuk te willen doen aan het recht van studenten om bezwaar te maken tegen een gegeven beoordeling, heeft de examencommissie een nieuw protocol opgesteld. De tekst in dit protocol ligt dicht bij de WHW. De examencommissie wil alleen nog inhoudelijk gemotiveerde verzoeken en evidente fouten bij de berekening van het cijfer in behandeling nemen. In de opleidingscommissie en de docentenberaden loopt deze discussie nog. De opleidingscommissie erkent het probleem van het grote aantal verzoeken en meent dat een deel te verklaren is doordat beoordelingen worden afgerond op hele cijfers. In die situatie maakt het voor een student veel uit of hij/zij bijvoorbeeld een 7,4 of een 7,5 krijgt en loont het de moeite om een poging tot herziening van het cijfer te wagen. ESL voert nu een onderzoek uit bij juridische faculteiten elders en bij andere faculteiten aan de EUR naar het afronden van beoordelingen op halve cijfers. Het panel adviseert de afrondingsregeling binnen de masteropleiding Fiscaal Recht aan te passen.

Overwegingen

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Fiscaal Recht voldoet. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het universitaire beleid en zijn uitgewerkt in een duidelijk toetsplan. De toetsing is gevarieerd en creatief, sluit goed aan op de leerdoelen per vak en is van goed niveau. Het gebruik van toetsmatrijzen en het collegiaal overleg bij de samenstelling van toetsen dragen bij aan de kwaliteit ervan. Het panel waardeert de zorgvuldige en uitgebreide procedure die gehanteerd

wordt bij de beoordeling van de masterscripties, met een openbare presentatie en een verdediging tegenover een afstudeercommissie met drie examinatoren.

De examencommissie heeft een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden en vervult haar rol voor alle ESL-opleidingen, waaronder de masteropleiding Fiscaal Recht, adequaat. Het panel waardeert het voornemen van de door de examencommissie aangewezen toetscommissie om volgens een vaste systematiek toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Met het oog op de grote hoeveelheid verzoeken door studenten adviseert het panel de afrondingsregeling voor tentamencijfers aan te passen.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'voldoende'.

Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties

De opleiding toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting:

Het gerealiseerde niveau blijkt uit de resultaten van tussentijdse en afsluitende toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 10 masterscripties bestudeerd, evenals de door de betreffende examinatoren ingevulde beoordelingsformulieren. Het algemene niveau van de bekeken eindwerken is volgens het panel redelijk tot goed. De betere scripties bevatten interessante internationaalrechtelijke en rechtsvergelijkende perspectieven. Het panel kan zich in het algemeen redelijk goed vinden in de toegekende cijfers.

Afgestudeerden zijn zeer gewild op de arbeidsmarkt. Veel studenten hebben al een baan op het moment van afstuderen, vaak bij een kantoor waar ze stage hebben gelopen. De belastingadvieskantoren zijn de grootste 'afnemers' van de afgestudeerde masterstudenten. Terugkijkend lieten de alumni het panel weten dat ze zeer positief oordelen over hun opleiding, vooral vanwege de inhoudelijke diepgang en de praktijkgerichtheid. Er is een alumnivereniging die samen met de studievereniging regelmatig activiteiten organiseert en zo de banden met elkaar en met de opleiding onderhoudt.

Overwegingen

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde scripties en van de gesprekken met studenten en alumni dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindkwalificaties van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende tot goed niveau, en de waardering is adequaat. Studenten vinden na de masteropleiding snel hun weg naar relevante posities op de arbeidsmarkt en hebben daar profijt van hun opleiding, mede door het niveau van hun inhoudelijke kennis.

Conclusie

Masteropleiding Fiscaal Recht: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

ALGEMEEN EINDOORDEEL

De masteropleiding Fiscaal Recht heeft duidelijke eindkwalificaties geformuleerd, die qua inhoud, oriëntatie en niveau voldoen aan nationale en internationale eisen. De beoogde eindkwalificaties sluiten goed aan op de eisen van het beroepenveld, i.c. NOB/SOB. Het programma heeft een duidelijke academische oriëntatie en een goede koppeling met de beroepspraktijk. De opbouw en

samenhang zijn doordacht. Het vaardighedenonderwijs heeft een duidelijke lijn, maar de aandacht voor onderzoeksvaardigheden en methodologie begint pas vrij laat. Inhoudelijk zou meer aandacht voor nieuwe (technologische) ontwikkelingen aangewezen zijn. De variatie in werkvormen en het aantal contacturen dragen bij aan de beoogde actieve studiehouding van de studenten. Hoewel het programma in opzet voldoende studeerbaar is, doen veel studenten langer over de opleiding. Het betreft hier vooral bewuste keuzes van studenten. Het onderwijs wordt verzorgd door vakinhoudelijk en didactisch gekwalificeerde docenten. Hoewel de staf-studentratio ongunstig is, slagen de docenten erin goed onderwijs te bieden en een uitgebreide begeleiding en beoordeling van de masterscripties te organiseren. Het toetsstelsel en de toetsen zitten goed in elkaar, mede door de werkzaamheden van de toetscommissie. De examencommissie ziet toe op de toetskwaliteit en het waarborgen van de eindkwalificaties. De scripties zijn van voldoende tot goed niveau. Uit de scripties van studenten en informatie over het functioneren van afgestudeerden op de arbeidsmarkt blijkt dat de studenten de beoogde eindtermen in voldoende mate realiseren.

Conclusie

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Fiscaal Recht* als 'voldoende'.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter) is emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht. Na zijn afstuderen in 1974 vervulde hij diverse functies aan de Rijksuniversiteit Groningen, de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Twente en Universiteit Utrecht. Hij heeft ervaring als onderwijsdirecteur bij de Universiteit Twente en de Universiteit Utrecht en was in Utrecht zes jaar lang hoofd van het departement Rechtsgeleerdheid. Sinds zijn pensionering in 2015 heeft hij (tijdelijke) advies- en bestuurlijke functies bij de Universiteit Utrecht en de Open Universiteit. Zijn vakgebied is het internationaal en Europees recht, met een bijzondere belangstelling voor het recht van internationale organisaties, het internationaal oorlogsrecht, het internationaal investeringsrecht en de theoretische grondslagen van het internationale recht. Hij publiceerde over de juridische betekenis van structureel geweld, de Europese Unie als rechtseenheid, de aansprakelijkheid van internationale organisaties, het internationale misdrijf van agressie, de internationale rechtspraak over internationale organisaties en recente ontwikkelingen in het investeringsrecht.

Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter) studeerde Nederlands recht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 1988 promoveerde. In 1999 werd hij hoogleraar Staatsrecht aan diezelfde instelling, inmiddels de Radboud Universiteit. Hij doceert in de masteropleiding Politiek en Parlement (Faculteit der Letteren) en aan de Academie voor de Wetgeving in Den Haag. Van 1995 tot 2001 en van 2008 tot 2010 was hij vice-decaan en van 2010 tot 2014 decaan Onderwijs van de Nijmeegse Faculteit der Rechtsgeleerdheid. In zijn wetenschappelijk onderzoek ligt een sterke nadruk op vraagstukken van institutioneel staatsrecht, meer in het bijzonder betreffende de regering, het parlement en het parlementaire stelsel, de rechterlijke organisatie en de constitutionele positie van de Koning. Hij heeft diverse onderzoeksprojecten uitgevoerd over het proces van wetgeving in het Nederlandse parlement en in het *US Congress*. In 2017 maakt hij deel uit van een door de ministerraad ingestelde adviescommissie betreffende ontwikkelingen rond het inkomen van de Koning. Hij publiceert veelvuldig. Van zijn hand is onder meer het handboek *Inleiding Constitutioneel recht* verschenen.

D.H. (Daniëlle) Arnold LLB (studentlid) heeft het Utrecht Law College van de Universiteit Utrecht afgerond en volgt op dit moment de tweejarige Legal Research Master aan diezelfde universiteit. Vanuit deze juridische onderzoeksmaster zet zij momenteel haar juridische kennis en onderzoeksvaardigheden in ten behoeve van verschillende onderzoeksprojecten. Haar onderzoeksprofiel betreft het Nederlands bestuursrecht, Europees recht en de raakvlakken tussen beide rechtsgebieden. Van 2012 tot 2015 was ze redacteur van het juridisch verenigingsblad *OpRecht*, en in 2014 en 2015 was ze voorzitter van de internationale studievereniging SIB-Utrecht.

Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi studeerde aan de universiteiten van Triëst (Italië) en Kiel (Duitsland). Ze promoveerde in 1998 aan de universiteiten van Triëst en Bergamo (Italië) en in 2004 aan Bucerius Law School (Duitsland). Sindsdien is ze als onderzoeker aan diverse internationale universiteiten verbonden geweest, waaronder die in Rome, Kiel, Bremen en Oxford. Sinds 2010 is ze hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar ze tot 2016 academisch directeur was van het Groningen Centre for Law and Governance. Haar onderzoek richt zich op Europees recht, rechtsvergelijking en de doorwerking van fundamentele rechten in het Europese privaatrecht. Van haar hand zijn vele publicaties verschenen in boeken en internationale vaktijdschriften. Aurelia Colombi Ciacchi is hoofdredacteur van het vaktijdschrift *European Journal of Comparative Law and Governance*.

Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad studeerde Rechten aan de University of Toronto (Canada) en Maastricht University, waar hij in 1999 promoveerde. Hij heeft gewerkt als bedrijfsjurist bij Shell Internationale Petroleum Maatschappij B.V. in Den Haag (1991-1995) en als advocaat bij Allen & Overy LLP in Amsterdam (1995-2000). In 2000 werd Wouter Cortenraad benoemd tot rechter, aanvankelijk voor de Rechtbank Utrecht en sinds 2005 voor het Gerechtshof Amsterdam, vanaf 2009 in de rang van senior raadsheer. In deze functies behandelt en behandelde hij uiteenlopende zaken

op het gebied van het consumentenrecht, het arbeidsrecht, het burgerlijk recht en het handelsrecht, met inbegrip van het financiële recht. Naast zijn reguliere werkzaamheden treedt Cortenraad regelmatig op als arbiter in nationale en internationale arbitrages onder auspiciën van het Nederlands Arbitrage Instituut te Rotterdam.

Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers werd na zijn studie Fiscale Economie (adjunct-)inspecteur van 's Rijksbelastingen bij het Ministerie van Financiën in Den Haag. In 1984 werd hij universitair docent Belastingrecht aan Tilburg University, waar hij in 1989 promoveerde. Hij werd in 1991 benoemd tot hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University. Sinds dat jaar is hij ook voorzitter van de vakgroep Belastingrecht van Tilburg Law School. Van 1998 tot 2012 was hij decaan van de Rechtenfaculteit van Tilburg University. Hij was namens het CDA Lid van de Eerste Kamer (2003-2015), waar hij tevens voorzitter van de commissie Financiën was. Hij is voorzitter van het Academic Committee of European Association of Tax Law Professors en lid van het Executive Committee van deze organisatie. Sinds mei 2017 is hij voorzitter van de Vereniging voor Belastingwetenschap.

Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen is emeritus en honorair hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij studeerde Nederlands recht en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Groningen waar hij in 1986 promoveerde. In 1989 werd hij benoemd tot hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij is gedurende vele jaren nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling en evaluatie van het onderwijs in de Juridische Faculteit, als voorzitter van de opleidingscommissie Nederlands Recht en later als opleidingsdirecteur. Gerrit van Maanen is gespecialiseerd in het privaatrecht, in het bijzonder het eigendomsrecht, onrechtmatige daad en overheids-aansprakelijkheid. Van 2002 tot 2011 was hij hoofdredacteur van *Het Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*. Momenteel is hij werkzaam als raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch en als onafhankelijk adviseur voor verschillende organisaties.

Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos is emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University. Hij studeerde Rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Na zijn afstuderen in 1972 werkte hij als docent Recht bij de Sociale Academie De Horst in Driebergen. Theo de Roos promoveerde in 1987 aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Van 1977 tot 2010 werkte hij als advocaat bij De Roos & Pen advocaten in Amsterdam. Daarnaast was hij hoogleraar Strafrecht, van 1990 tot 1997 aan de Rijkuniversiteit Limburg, van 1997 tot 2005 aan de Universiteit Leiden en van 2005 tot zijn pensionering in 2013 aan de Universiteit van Tilburg. Sinds 2013 is hij raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch. Ook doceert hij aan de beroepsopleiding van de Nederlandse orde van advocaten, de Academie voor de Rechtspraak, het Studiecentrum Rechtspleging en OSR Juridische Opleidingen en is hij actief in diverse commissies op het gebied van recht en rechtspraak.

BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

Inleiding

Voor u ligt het herziene Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid. Dit kader schetst de uitgangspunten van waaruit opleidingen invulling geven aan hun curricula. Het geeft aan wat mag worden verwacht van de inhoud en het niveau van opleidingen, wat opleidingen beogen te bereiken en wat de maatschappij derhalve kan verwachten van een afgestudeerde bachelor- en masterjurist. Het kader is nadrukkelijk geschreven voor de wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen, die op basis van door hun zelf gekozen eindkwalificaties tot de Visitatiegroep Rechtsgeleerdheid behoren of, in het kader van een zogenaamde Toets nieuwe opleiding, willen gaan behoren.

Het kader geeft geen uitputtende lijst aan van rechtsgebieden of juridische relevante aandachtsgebieden waartoe die opleidingen zich zouden moeten beperken. Evenmin rangordes, antwoorden op methodologische discussies of de wijze waarop een opleiding invulling geeft aan beroepseisen. Elke opleiding geeft zelf aan waar zij denkt te staan op die grote rechtsgeleerde wereldkaart. Formeel doet zij dat in de onderwijs- en examenregeling, materieel in de documenten die aan visitatiecommissies worden aangeboden bij het verzoek tot beoordeling van een opleiding ten behoeve van accreditatie.

Wat wel wordt aangetroffen is een blauwdruk van hetgeen de wetenschap en maatschappij mag verwachten van een afgestudeerde, academisch opgeleide jurist - en dus van een juridische opleiding - in termen van kennis, attitude en vaardigheden. Dat het kader is herzien betekent geenszins dat de onder het oude kader aangeboden opleidingen niet meer van deze tijd zouden zijn. In tegendeel, ook het vorige kader droeg de opleidingen al op om open te staan voor nieuwe ontwikkelingen zoals de mondialisering van de maatschappij en de informatisering van de samenleving. Nadrukkelijker dan voorheen zijn in dit kader de kennis, attitude en vaardigheden die met hedendaagse ontwikkelingen samenhangen omschreven en worden opleidingen uitgedaagd daar in hun doestellingen en eindkwalificaties ook blijf van te geven.

Het Disciplineoverleg Rechtsgeleerdheid denkt met dit Domeinspecifiek Referentiekader enerzijds de visitatiecommissies die de komende jaren opleidingsbeoordelingen moeten uitvoeren binnen de Visitatiegroep een adequate basis te hebben aangereikt om die beoordeling te kunnen uitvoeren. Anderzijds geeft het de noodzakelijke ruimte om een eigen, zo men wil onderscheidend, gezicht te geven aan de afzonderlijke opleidingen die in deze breed samengestelde Visitatiegroep worden aangeboden.

Utrecht, december 2015

Namens disciplineoverleg Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid,

Prof.mr. A.M. Hol,
voorzitter

Totstandkoming

Op 18 december 2015 heeft het disciplineoverlegorgaan Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid (RDR) dit domeinspecifiek referentiekader vastgesteld, ten behoeve van opleidingsbeoordelingen van de Visitatiegroep WO Rechtsgeleerdheid. Het betreft een gezamenlijk kader domeinspecifieke eisen voor alle rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen die de juridische faculteiten van de Nederlandse universiteiten aanbieden. Voorliggend domeinspecifiek referentiekader vervangt het referentiekader dat in december 2009 door de toenmalige Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid is vastgesteld.

Onder opleiding wordt hierna uitsluitend verstaan: een opleiding die is opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Waar hierna over 'jurist' wordt gesproken, wordt bedoeld op de academisch opgeleide juristen, tenzij anders vermeld.

1. Rechtswetenschappelijke opleidingen en beroepen in maatschappelijke context

Rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen hebben tot doel disciplinebekwame en maatschappelijk betrokken juristen op te leiden en te vormen, met een kritische, academische geest, die in staat zijn zelfstandig probleemsituaties te ontleden teneinde een oplossing te formuleren. Daartoe moeten zij analytisch, kritisch evaluatief, maar ook synthetisch kunnen denken. Het wetenschappelijk niveau en de maatschappelijke relevantie van de opleiding moeten zijn gegarandeerd. Communicatieve vaardigheden, informatievaardigheden en onderzoeksvaardigheden hebben nadrukkelijk een plaats in de opleidingen, waarbij voldoende aandacht is voor actuele ontwikkelingen in relatie tot hun maatschappelijke achtergrond. De academische opleiding tot jurist dient als het ware "in context" te worden beschouwd.

De relatie tussen het recht en de samenleving verandert voortdurend. De samenleving is pluriform en kent een mondiale oriëntatie, waardoor zij almaar complexer wordt. Die ontwikkeling geldt ook voor het recht. Het recht bestaat al lang niet meer alleen uit Nederlandse wetgeving en rechtspraak, maar ontstaat evenzeer in interactie met internationale en Europese regelgeving en rechtspraak, via beleidsregels, aanbevelingen, convenanten, zelfregulering, Europese harmonisatie, beïnvloeding door rechtsvergelijking, enzovoorts. Burgers zijn mondig, het aantal rechtsregels blijft groeien en de samenleving is sterk gejuridiseerd. Europese integratie en mondialisering maken Europees recht, internationaal recht steeds belangrijker. De informatiemaatschappij van de 21e eeuw en haar juridische problemen, maar ook de verwachtingen die de samenleving heeft ten aanzien van het recht, trekken zich steeds minder aan van landsgrenzen, terwijl aan de andere kant de traditionele grenzen in juridische en maatschappelijke zin opnieuw aan belang winnen. Een afgestudeerd jurist moet, in welke context hij of zij ook komt te werken, daarom steeds vaker alert zijn op rechtssystemen en rechtsculturen van andere landen.

Binnen de visitatiegroep Rechtsgeleerdheid worden opleidingen aangeboden die voorzien in de vraag naar academisch breed geschoolde juristen, generalisten, in het bijzonder voor de eerstelijns advisering en beleidsvoorbereiding en overigens op een veelheid aan plaatsen op de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er gespecialiseerde masteropleidingen die voorzien in afgestudeerden die zich kunnen ontwikkelen tot academisch geschoolde specialisten en die zich op hun terrein kunnen meten met hun academische beroepsgenoten waar ook ter wereld. En tot slot zijn er opleidingen juist meer gericht op verbreding van het rechtsgebied waarover de opleiding zich uitstrekt.

Juristen werken in uiteenlopende functies en rollen. Er zijn meer juristen werkzaam buiten de traditionele juridische (toga)beroepen dan daarbinnen. De juridische opleidingen bereiden voor op deze traditionele beroepen, maar evenzeer op een veelheid aan andere werkzaamheden waarvoor academische attitude, kritische analyse, schrijf- en spreekvaardigheid vereist zijn en juridische deskundigheid gewenst is. De juridische opleidingen richten zich daarom niet alleen op de beroepsvereisten voor advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, de zogenaamde togaberoepen, ook al vormen de beroepsvereisten de kern van bepaalde opleidingen. Alle opleidingen streven een goede afstemming na met de arbeidsmarkt door het onderhouden van contacten met het afnemend beroepenveld. Dat gebeurt onder meer via contacten met

beroepsorganisaties en werkgevers, door middel adviesraden, met alumni, met gastdocenten, stages en loopbaanoriëntatie. Daarnaast moet een bachelorjurist voor wat betreft (onderzoeks)vaardigheden voldoende zijn toegerust om in beginsel te kunnen worden toegelaten tot een rechtsgeleerde (onderzoeks)master en een masterjurist tot een promotietraject, ook al kiest slechts een heel klein deel van de afgestudeerden voor een carrière als onderzoeker.

In de ruim tien jaar dat de bachelor-masterstructuur bestaat heeft zich geen nadrukkelijk beroepsperspectief voor de academisch opgeleide bachelorjurist ontwikkeld en bestaat er geen duidelijk identificeerbare arbeidsmarkt voor afgestudeerden met uitsluitend een academische bacheloropleiding (LL.B). Veel afgestudeerde bachelors werken in een juridisch relevante omgeving, maar daaruit is vooralsnog geen vertaalslag te maken die noodzaakt tot specifieke beroepsvaardigheidseisen voor een bacheloropleiding. De arbeidsmarkt voor academisch opgeleide juristen geeft nog steeds de voorkeur aan juristen met een afgeronde masteropleiding. Veruit de meeste studenten in de universitaire juridische opleidingen kiezen er daarom voor om na een bacheloropleiding ook een masteropleiding af te ronden. Niet alleen vanwege het verruimde arbeidsmarktperspectief, maar ook omdat het een wettelijke eis is voor de toegang tot de togaberoepen.

Ook bacheloropleidingen streven er niettemin naar om studenten voor te bereiden op hun toekomstig bestaan als jurist. Dat kan door die beroepspraktijk herkenbaar te doen zijn in de inhoud en de samenstelling van het onderwijsprogramma, maar ook via extracurriculaire activiteiten en loopbaanvoorbereiding.

Een 'jurist' is met de komst van juridische HBO-opleidingen niet meer als vanzelfsprekend iemand met een universitair getuigschrift dat kwalificeert voor de traditionele juridische beroepen (zittende en staande magistratuur; advocatuur; notariaat, belastingadviseur); een meester in de rechten (mr.).

Hoewel ook de juristen met een HBO-opleiding de titel Bachelor of Laws (LL.B) mogen voeren, is er een duidelijk verschil tussen de HBO-opleidingen en de academische rechtswetenschappelijke opleidingen. Het onderscheidend kenmerk is dat in wetenschappelijke (juridische) opleidingen de fundamentele worden gelegd voor het eigen maken van de methode van rechtswetenschappelijk onderzoek, zoals tot uiting gebracht in de eindkwalificaties van de opleidingen. Dit komt vooral naar voren in de inhoud van het programma, de diepgang en de wijze waarop het recht wordt benaderd. De academische bachelor- en masteropleidingen richten zich op het opleiden van juristen die onafhankelijk en kritisch hebben leren denken, die niet alleen antwoorden op vragen leren vinden, maar evenzeer vragen blijven stellen bij de antwoorden. De toegang tot de traditionele togaberoepen is wettelijk geregeld en vereist zowel een academische bachelorgraad (LL.B) als de graad Master of Laws (LL.M).¹

De LL.M-jurist zal in Nederland – en met name in de uitoefening van genoemde togaberoepen - in de meeste gevallen de equivalente titel meester in de rechten (mr.) voeren.

2. Mogelijkheden tot (inter)nationale vergelijking

Zowel buiten als binnen Europa worden rechtswetenschappelijke opleidingen gekenmerkt door hun zeer uiteenlopende inbedding en structuur, grote verschillen in toelating en studieduur. Daarnaast kennen alle landen afzonderlijke regelgeving ten aanzien van de toegang voor afgestudeerde juristen tot de advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, welke van invloed is op de oriëntatie en het beoogde eindniveau. Curricula van opleidingen kunnen uiteraard worden vergeleken, maar

¹ Bij Koninklijk besluit van 18 september 2008 (Stb. 2008, 383) de beroepsvereisten voor advocatuur en rechterlijke macht, en notaris gewijzigd in verband met de gelijkstelling in het kader van de vereisten voor toetreding tot gereguleerde juridische beroepen, van de aan een hogeschool verkregen graad Bachelor, bij afronding van de opleiding HBO-rechten met een schakelprogramma, met de aan een universiteit verkregen graad Bachelor op het gebied van het recht. Het schakelprogramma omvat onderwijseenheden op het gebied van recht die worden aangeboden door een universiteit of de Open Universiteit met een totale studielast van ten minste 60 studiepunten.

een serieuze internationale benchmark van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen is voornamelijk niet mogelijk.

De Duitse benchmarkorganisatie CHE staat niet open voor buitenlandse rechtenopleidingen, terwijl dat al wel is gedaan ten aanzien andere disciplines.² Ook het EU-project Tuning Sectoral Framework for Social Sciences leidde niet tot een geharmoniseerde set van eindkwalificaties van en voor juridische opleidingen.³ Er zijn enkele nationale buitenlandse benchmarks van juridische opleidingen beschikbaar, zoals de Benchmarks for Law in Groot-Brittannië, waarin de vereiste kennis, vaardigheden en attitude van bachelors en masters zijn vastgelegd voor visitatie en accreditatie van de opleidingen aldaar.⁴ Bovendien is de bruikbaarheid hiervan voor continentaal-Europese opleidingen beperkt vanwege de grote verschillen tussen de rechtssystemen van Common Law en Civil Law.

De Bologna- en Lissabonakkoorden hebben zeker op de inhoud van het juridisch onderwijs in de EU een harmoniserend effect gehad. In het kader van de toetreding tot de EU hebben nieuwe EU-lidstaten hun opleidingen vaak al op de bachelor-masterstructuur gebaseerd, de oude lidstaten zijn nog doende om hun onderwijssystemen te hervormen en te harmoniseren. Daarbij wordt soms gekozen voor oplossingen die juist de onderlinge vergelijkbaarheid weer bemoeilijken, zoals bijvoorbeeld in Duitsland, dat zich juist naar een gevarieerder opleidingsaanbod door ontwikkelt.⁵ Dit alles leidt tot de conclusie dat een serieuze internationale vergelijking van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen voornamelijk niet mogelijk is of in ieder geval niet zinvol is.

Voor wat betreft de vergelijking van opleidingen op nationaal niveau kan worden vastgesteld dat tussen de juridische faculteiten in Nederland veel informatie-uitwisseling en afstemming plaatsvindt, onder andere over onderwijsvernieuwingen, onderzoek, de interpretaties van accreditaties en de invulling van de beroepsvereisten. Er is geregeld landelijk overleg tussen de decanen in de RDR; afgeleid daarvan komen zo nodig de portefeuillehouders onderwijs en de directeurs bedrijfsvoering bij elkaar om onderwijsgerelateerde, organisatorische en financiële onderwerpen te bespreken en ervaringen en gegevens uit te wisselen. Ten slotte vindt er regelmatig landelijk overleg en afstemming plaats op ambtelijk niveau in het Landelijk Overleg Beleidsmedewerkers. De RDR en de afzonderlijke faculteiten doen bovendien hun voordeel met de *good practices* die visitatiepanels constateren en waarvan zij in de beoordelingsrapportages aan de NVAO verslag doen. De RDR is in gesprek met vertegenwoordigers van het divers samengestelde, afnemende beroepenveld. Zo overlegt de RDR met de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Orde van Advocaten om ter precisering van de toepasselijke wettelijke bepalingen een standaard vast te stellen voor het 'civiel effect' van juridische opleidingen. Dat gebeurt in de vorm van een convenant.

Er kan derhalve worden gesteld dat enige vorm van nationale *benchmarking* plaatsvindt, doorgaans in een informele sfeer, behalve daar waar het nationale onderwijsvisitaties betreft en de beperkingen met betrekking tot voornoemd convenant. In dat kader voert het discipline-overleg ook formele taken uit.

3. Beroepsvereisten

Bij en krachtens de wet is de toegang tot de rechterlijke macht, de advocatuur en het notariaat geregeld. In de praktijk betekent dit dat er eisen worden gesteld aan de inrichting van bachelor- en

² Gemeinnütziges Centrum für Hochschulentwicklung: www.che.de.

³ Uit het eindrapport van 2012: 'Consequently, even the proto list of the competences required by students and future practitioners of law are still at this stage no more than embryonic.' Tuning Sectoral Framework for Social Sciences – Final Report, 2008, blz. 45. Zie verder de landenoverzichten in annex 4 behorende bij het rapport (<http://tuningacademy.org/sqf-social-sciences/?lang=en>).

⁴ Er is een herziene versie in concept verschenen: Subject Benchmark Statement Law: Draft for Consultation March 2015 (<http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/SBS-consultation-Law-15.pdf>).

⁵ Neue Wege in der Juristenausbildung, Essen, 2010, http://www.stifterverband.info/wissenschaft_und_hochschule/lehre/juristenausbildung/.

masteropleidingen die moeten voorzien in toelating tot vervolgoopleidingen die opleiden voor functies in de rechterlijke macht, de advocatuur, het notariaat en de fiscaliteit.

De opleidingen die voor voorbereiding op de vervolgoopleidingen kiezen, maken dat in hun onderwijs- en examenregeling duidelijk door daarin de wettelijke beroepsvereisten en de nadere precisering ervan in het convenant, als hiervoor beschreven, nadrukkelijk op te nemen. De examencommissies van deze opleidingen zullen daartoe specifieke verklaringen afgeven, op basis waarvan de vervolgoopleidingen kunnen bepalen of een opleiding aan bedoelde eisen voldoet.

4. Eindkwalificaties van de bachelor- en masteropleidingen

Op basis van nationale en relevante internationale vergelijkingen van eindkwalificaties bij vergelijkbare opleidingen en in een poging een maximale aansluiting te realiseren op het - zeer diverse - beroepenveld, maakt iedere rechtswetenschappelijke opleiding keuzes bij het opstellen van de eindkwalificaties. Deze maken deel uit van de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een afzonderlijke opleiding. Binnen deze eindkwalificaties komen ten minste drie categorieën aan de orde.

A. Kennis en inzicht

De afgestudeerde jurist beheerst de juridische kernleerstukken van het rechtsgebied of de rechtsgebieden waarop de opleiding zich oriënteert. Dat geldt zowel voor de materiële en formele, als voor de historische en theoretische aspecten ervan.

Parate kennis alleen is echter niet voldoende. Opleidingen streven daarom naar het ontwikkelen van 'werkelijk inzicht in het recht' bij hun studenten, in een academische omgeving waarin de 'waaromvragen' kunnen bloeien. Dat betekent dat naast de vorenbedoelde vakinhoudelijke kennis, methoden worden gedoceerd waarmee de nieuwste relevante ontwikkelingen en veranderingen kunnen worden bijgehouden. Inzicht in verschillen tussen grote juridische families (zoals tussen *common* en *civil law*), in de historische en filosofische ontwikkeling van het recht en voor zover de aard van de opleiding dit vereist of toelaat, in de methode van rechtsvergelijking, kunnen worden geïntegreerd in het onderwijs,. De afgestudeerd jurist moet aldus in staat zijn om permanent zijn juridische kennis te actualiseren en zich eventueel op nieuwe terreinen te specialiseren.

B. Academische en juridische vaardigheden

Het voorgaande veronderstelt een groeiende nadruk op het verwerven van academische en juridische vaardigheden: (een leven lang) leren en het verwerven van een internationale attitude. Het veronderstelt ook dat de afgestudeerd jurist in staat is te reflecteren op het recht en maatschappelijke vraagstukken kan vertalen naar de taal die het recht hanteert om die vragen op te lossen. Tijdens de opleiding wordt de student gestimuleerd te zoeken naar vragen en problemen én naar antwoorden en oplossingen; hij wordt in staat gesteld een analytisch vermogen te ontwikkelen en hij leert kritisch te denken, te schrijven en te presenteren.

Daarbij is het vermogen om een juridische casus te kunnen formuleren en op te lossen essentieel. De afgestudeerd jurist dient daarvoor in staat te zijn op adequate wijze de relevante feiten te kunnen verzamelen, te verwerken en te waarderen en de rechtsregels daarop toe te passen. Van de jurist wordt verwacht dat hij een maatschappelijk probleem juridisch kan duiden en mogelijke handelingsrichtingen weet te schetsen.

Een jurist moet bovendien in staat zijn juridische kennis en een juridisch oordeel schriftelijk en mondeling aan vakgenoten, maar ook in andere professionele omgevingen over te dragen. Daarmee staat de taal als werkinstrument van de jurist centraal. Een correcte, goede en heldere mondelinge en schriftelijke beheersing van de Nederlandse taal (of van de Engelse taal indien de voertaal van de opleiding (deels) Engelstalig is) is onontbeerlijk. Daarbij dienen studenten tijdens hun opleiding, indien dit voor die opleiding relevant is, gelegenheid te krijgen kennis op te doen van de Engelse juridische terminologie in de huidige maatschappelijke context.

C. Academisch burgerschap / attitude

Tijdens de opleiding moet de aankomend jurist zich de rechtscultuur of de rechtsculturen eigen maken. Hij moet een beroepsethische houding ontwikkelen en zich ervan bewust zijn in welke maatschappelijke context het recht functioneert en wat, in samenhang daarmee, zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid is. Het onderwijs en de onderwijsomgeving zijn de student hierbij behulpzaam. Het is belangrijk dat het onderwijs zodanig is ingericht dat maatschappelijke interesse wordt gestimuleerd en dat een natuurlijke belangstelling wordt gewekt voor juridische vraagstukken en het juridisch denken, evenals voor de functie van het recht in de samenleving.

5. Eindniveau

Opleidingen dienen op transparante wijze aan te geven hoe studenten in staat worden gesteld het eindniveau te bereiken én op welke wijze studenten kunnen aantonen dat zij het eindniveau hebben bereikt. Daarvoor wordt de basis in de eerste plaats gevormd door de toetsresultaten, werkstukken en presentaties.

Voor de juridische bacheloropleidingen geldt dat het bereikte eindniveau ook wordt weerspiegeld in een bachelorscriptie, bachelorthesis of eindwerkstuk, de benaming doet er niet toe. Het beantwoorden van een rechtsvraag met behulp van erkende rechtswetenschappelijke methoden en het verslag van het uitvoeren van het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt vormen daarvan de kern.

De bachelorthesis - of een andere vorm van eindwerkstuk - heeft niet als doel aan te tonen dat alle eindkwalificaties van de bacheloropleiding zijn behaald. Belangrijke vaardigheden als mondelinge vaardigheden worden daarmee bijvoorbeeld niet getoetst, evenals het inzicht in alle voor de bacheloropleiding relevante rechtsgebieden. Daarnaast speelt ook het gegeven dat in de meeste juridische bacheloropleidingen slechts een relatief gering aantal studiepunten beschikbaar is voor het eindwerkstuk. In de juridische bacheloropleidingen staat doorgaans het opdoen van onderzoeksvaardigheden, in de vorm methoden- en techniekenvakken, niet centraal. Het opdoen van onderzoeksvaardigheden is onderdeel van de algemene academische vorming van juristen en gebeurt vooral bij de behandeling van de afzonderlijke rechtsgebieden. Het staat opleidingen bovendien vrij om accenten aan te brengen die de eigen kleur van een opleiding weergeven. Die kleur zal dan ook tot uitdrukking komen in het eindwerkstuk.

Voor de masterthesis geldt hetzelfde, met het verschil dat het verder ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden in de masteropleiding doorgaans een belangrijkere plaats inneemt, alleen al vanwege het feit dat het behalen van iedere juridische master in principe toegang geeft tot een promotietraject. Daarnaast worden er naast de reguliere masteropleidingen ook gespecialiseerde onderzoeksmasters aangeboden, waarin juist het opdoen van onderzoeksvaardigheden centraal staat. Bovendien wordt de ook voor de overige academische beroepspraktijk noodzakelijke verdieping pas in de masterfase bereikt. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de plaatsing van de masterthesis in het curriculum, het doorgaans grotere aantal studiepunten dat in de master is ingeruimd voor het eindwerkstuk en de inhoudelijke eisen die daaraan worden gesteld.

6. Algemene kenmerken en doelstellingen van de bachelor- en masteropleidingen

Hierboven is reeds aangegeven dat het opleidingspalet breed is, zowel in aantal, in de gekozen specialisaties als in kleur. Dat neemt niet weg dat juridische opleidingen gemeenschappelijke kenmerken hebben – en moeten hebben. Deze kenmerken hoeven niet bij elke opleiding in dezelfde mate aanwezig te zijn, maar ze moeten in de kern van iedere juridische opleiding wel enige weerklink vinden. Hoe opleidingen dat concreet doen, ligt vast in de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een opleiding.

In rechtswetenschappelijke bacheloropleidingen staan de volgende kenmerken centraal:

- a. de maatschappelijke functie van het recht;
- b. de kernbegrippen van de voornaamste rechtsgebieden binnen het recht: het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het strafrecht, het Europees recht, het internationaal recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, het belastingrecht;

- c. het recht als samenhangend systeem;
- d. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, de economische aspecten van het recht.

In rechtswetenschappelijke masteropleidingen wordt de kennis van één of meerdere rechtsgebieden of specifieke onderwerpen daarbinnen, verder verdiept. Centrale kenmerken zijn:

- e. de maatschappelijke functie van het (rechts)gebied dat door de opleiding wordt bestreken, de grenzen alsook de betrekkelijkheid ervan;
- f. verdieping of verbreding van de kernbegrippen van één of meerdere rechtsgebieden (het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het belastingrecht, het strafrecht, het Europees recht en het internationaal recht);
- g. de plaats van het bestreken rechtsgebied in het samenhangend systeem van het recht;
- h. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het rechtsgebied en, voor fiscale en notariële opleidingen, economische aspecten van het recht.

Met academische juridische opleidingen wordt voorts beoogd:

- i. het verwerven van kennis van en inzicht in het recht, waarbij het recht wordt beschouwd mede in zijn Europese, internationale en rechtsvergelijkende context;
- j. te reflecteren op de grenzen van het recht, alsook de betrekkelijkheid ervan;
- k. het verwerven van academische en juridische vaardigheden. Daaronder wordt in dit kader verstaan:
 - 1. het vermogen om als een academicus over het recht na te denken;
 - 2. het vermogen om met vakgenoten en met niet-juristen vanuit de opgedane kennis en het verkregen inzicht te communiceren, gebruikmakend van een analytische houding en uitstekende spreek- en schrijfvaardigheden;
 - 3. het vermogen tot het toepassen van een relevant wetenschappelijk instrumentarium;
 - 4. het vermogen om deel te nemen aan het wetenschappelijk debat;
 - 5. het vermogen om kennis te vergaren, te waarderen, te verwerken en toe te passen;
 - 6. het vermogen om specifieke kennis op het gebied van het recht toe te passen in een bredere wetenschappelijke, historische, filosofische, ethische en maatschappelijk-culturele context;
 - 7. het vermogen om kritisch te kunnen omgaan met rechtsregels en rechtspraak en daarbij nieuwe oplossingen te zoeken en te vinden;
 - 8. het vermogen om nieuwe ontwikkelingen en nieuwe rechtsgebieden bij te houden en te exploreren;
 - 9. het vermogen om te gaan met de toenemende mondialisering, Europeanisering en internationalisering van het recht.
- l. het ontwikkelen van academisch burgerschap dat besef inhoudt van een beroepsethische houding en bewustwording van de maatschappelijke context waarin het recht functioneert, alsmede de maatschappelijke verantwoordelijkheid die hiermee ontstaat voor de academisch opgeleide jurist.

BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES

Kennis en inzicht (Dublin-descriptor)
<i>Heeft aantoonbare kennis en inzicht, gebaseerd op de kennis en het inzicht op het niveau van Bachelor en die deze overtreffen en/of verdiepen, alsmede een basis of een kans bieden om een originele bijdrage te leveren aan het ontwikkelen en/of toepassen van ideeën, vaak in onderzoeksverband.</i>
1. De afgestudeerde kan zelfstandig het geldende Nederlandse belastingrecht, de systematiek en de methodologische aspecten ervan beschrijven, analyseren en beoordelen.
2. De afgestudeerde kan zelfstandig beschrijven, analyseren en beoordelen in hoeverre andere nationale juridische deeldisciplines en internationaal recht, waaronder Unierecht, van invloed zijn op het Nederlands belastingrecht.
3. De afgestudeerde kan de samenhang tussen fiscaal recht enerzijds en inzichten van filosofie en van een of meer sociale wetenschappen anderzijds analyseren en beoordelen.
Vaardigheden/Toepassen kennis en inzicht (Dublin-descriptor)
<i>Is in staat om kennis en inzicht en probleemoplossende vermogens toe te passen in nieuwe of onbekende omstandigheden binnen een bredere (of multidisciplinaire) context die gerelateerd is aan het vakgebied; is in staat om kennis te integreren en met complexe materie om te gaan.</i>
4. De afgestudeerde kan zelfstandig fiscaal-juridische teksten analyseren, kritisch beoordelen en opstellen.
5. De afgestudeerde kan zelfstandig fiscaal-juridische vraagstukken, analyseren en beoordelen in hun nationale, Europese en internationale context. De afgestudeerde kan in deze analyse en beoordeling inzichten van andere disciplines betrekken.
6. De afgestudeerde kan zelfstandig binnen een bepaalde tijdsspanne een fiscaal- juridische oplossing geven voor fiscaal-juridische vraagstukken.
7. De afgestudeerde kan samenwerken bij het aandragen van oplossingen voor een fiscaal juridisch vraagstuk of een maatschappelijk vraagstuk met fiscale elementen.
Attitude / Oordeelsvorming (Dublin-descriptor)
<i>Is in staat om oordelen te formuleren op grond van onvolledige of beperkte informatie en daarbij rekening te houden met sociaal-maatschappelijke en ethische verantwoordelijkheden, die zijn verbonden aan het toepassen van de eigen kennis en oordelen.</i>
8. De afgestudeerde kan zelfstandig een kritische visie vormen over de maatschappelijke rol van het fiscale recht. De afgestudeerde kan de inzichten van andere disciplines in die visie betrekken.
9. De afgestudeerde kan zelfstandig wetenschappelijk fiscaal-juridisch onderzoek opzetten, uitvoeren en verantwoorden, op basis waarvan een gefundeerde eigen visie kan worden gegeven.

10. De afgestudeerde kan zelfstandig in zijn oordeelsvorming ethische perspectieven betrekken.

Communicatie (Dublin-descriptor)

Is in staat om conclusies, alsmede de kennis, motieven en overwegingen die hieraan ten grondslag liggen, duidelijk en ondubbelzinnig over te brengen op een publiek van specialisten of niet-specialisten.

11. De afgestudeerde kan zelfstandig een verantwoord wetenschappelijk fiscaal-juridisch onderzoek en fiscaal-juridische oplossingen, zowel schriftelijk als mondeling, presenteren aan een juridisch en aan een niet-juridisch onderlegd publiek.

Leervaardigheden (Dublin-descriptor)

Bezit de leervaardigheden die hem of haar in staat stellen een vervolgstudie aan te gaan met een grotendeels zelfgestuurd of autonoom karakter.

12. De afgestudeerde kan zelfstandig op zijn leerproces reflecteren, nieuwe nationale en internationale ontwikkelingen in het fiscale recht signaleren en zich eigen maken en kan een wetenschappelijke vervolgstudie aangaan.

BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA

Samenstelling masterexamen Fiscaal recht

Het masterexamen omvat de volgende onderdelen:

- Verdieping vennootschapsbelasting (RF47, 7,5 erts)
- Verdieping inkomstenbelasting (RF50, 7,5 erts)
- Verdieping internationaal belastingrecht (RF48, 7,5 erts)
- Verdieping Europees belastingrecht (RF51, 7,5 erts)
- Capita selecta Fiscaal recht [elk 2,5 erts] (RF45A-RF45F, 7,5 erts)
- Schenk-, erf-, overdrachtsbelasting en Estate Planning (RF49, 7,5 erts)
- Fiscaal confrontatievak (RF46, 5 erts)
- Scriptie master Fiscaal recht (RF33, 10 erts)

Het onderdeel Capita selecta Fiscaal recht bestaat uit de volgende zes varianten:

- Capita selecta fiscaal recht: Van eenmanszaak tot internationaal concern (RF45A)
- Capita selecta fiscaal recht: Formeel belastingrecht (RF45B)
- Capita selecta fiscaal recht: Verdieping omzetbelasting (RF45C)
- Capita selecta fiscaal recht: EU-douanerecht (RF45D)
- Capita selecta fiscaal recht: Caribisch fiscaal recht (RF45E)
- Capita selecta fiscaal recht: Loonheffingen (RF45F)

OER masteropleiding Fiscaal recht 2017-2018.

BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA

Dinsdag 13 februari 2018			
10.00	10.30	Aankomst en welkom	
10.30	12.30	Vorbereidend overleg en inzien documenten	
12.30	13.30	Lunch	
13.30	14.00	Gesprek met facultair management	
14.00	15.00	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken alle opleidingen	
15.00	15.45	Gesprek met studenten B Rechtsgeleerdheid en B Fiscaal recht	
15.45	16.15	Overleg/pauze	
16.15	17.00	Gesprek met docenten bachelors	
17.00	17.30	Gesprek met leden van de opleidingscommissie voor de bachelors	
17.30	17.50	'Onderwijsgroep'	
Woensdag 14 februari 2018			
9.00	10.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten	
10.00	11.00	Gesprek met studenten M Rechtsgeleerdheid	
11.00	12.00	Gesprek met docenten M Rechtsgeleerdheid	
12.00	13.00	Lunch	
13.00	13.45	Gesprek met studenten M Fiscaal recht	
13.45	14.30	Gesprek met docenten M Fiscaal recht	
14.30	14.45	Pauze	
14.45	15.15	Gesprek met leden van de opleidingscommissie Masterdomein Rechtsgeleerdheid en opleiding Fiscaal recht	
15.15	16.00	Gesprek met leden van de examencommissie Erasmus School of Law	
16.00	16.30	Pauze	
16.30	17.00	Gesprek met alumni Rechtsgeleerdheid	
17.00	17.30	Gesprek met alumni Fiscaal recht	
Donderdag 15 februari 2018			
09.00	10.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten; spreekuur (9.30-10.00)	
10.00	10.45	Gesprek met studenten M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met studenten M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
10.45	11.15	Pauze en terugkoppeling	
11.15	12.00	Gesprek met docenten M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met docenten M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
12.00	13.00	Terugkoppeling tijdens de lunch	
13.00	13.45	Gesprek met studenten M Commercial Law	Gesprek met studenten M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg
13.45	14.15	Terugkoppeling	
14.15	15.00	Gesprek met docenten Commercial Law	Gesprek met docenten M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg
15.00	15.30	Terugkoppeling	
15.30	16.00	Inzien documenten en overleg	
16.00	16.30	Rondleiding	
16.30	17.00	Gesprek met alumni M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met alumni M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
17.00	17.15	Terugkoppeling	
17.15	17.45	Gesprek met alumni Commercial Law	Gesprek met alumni M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg

Vrijdag 16 februari 2018		
09.00	10.00	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken
10.00	12.30	Opstellen voorlopige bevindingen
12.30	13.30	Pauze en lunch
13.00	15.30	Opstellen voorlopige bevindingen
15.30	16.00	Vorbereiden mondelinge rapportage (panel intern)
16.00	16.30	Mondelinge rapportage voorlopige bevindingen

BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 10 eindwerken bestudeerd van de masteropleiding Fiscaal Recht. De studentnummers van de eindwerken zijn bekend bij QANU en kunnen op verzoek worden opgevraagd.

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- Studiemateriaal, waaronder toetsopgaven en een representatieve selectie handboeken, van de volgende cursussen:
 1. Fiscaal confrontatievak
 2. Capita selecta
 3. Europees belastingrecht

- Verslagen commissies
 - o Examencommissie
 - Jaarverslag EC 2014-2015
 - Jaarverslag EC 2015-2016
 - Jaarverslag EC 2016-2017
 - o OC bachelor Rechtsgeleerdheid en Fiscaal recht verslagen
 - Jaarverslag OC bachelor RG FR 2016-2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-03 Conceptverslag 5 september 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-14 Verslag OC bachelor 10 jan 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-24 Verslag OC bachelor 6 maart 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-33 Verslag 23 mei 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-46 Verslag OC bachelor 3 juli 2017
 - OCBA 2017-13 verslag OC Rechtsgeleerdheid 14 juni 2016 (oude stijl)
 - o OC Master Rechtsgeleerdheid en Fiscaal recht verslagen
 - Jaarverslag OC master RG FR 2016-2017
 - OCMA 2016-16_verslag vergadering 20161129
 - OCMA 2016-19_verslag vergadering 20170109
 - OCMA 2016-22_verslag vergadering 20170314
 - OCMA 2016-28 Verslag OC MASTER 23052017
 - OC-MA RG-FR 2017-08 Verslag bijeenkomst 28112017
 - OC-MA RG-FR 2017-15 verslag_concept1
 - o OC oude stijl
 - Jaarverslag OC RG 2014-2015
 - Jaarverslag OC RG 2015-2016
 - Jaarverslag OC RG 2016-2017

- Instroom en rendementen
 - o 20180212 Cohorten-rendementen ESL

- Student-docentratio
 - o Studoc-ratio ESL

- Financiering onderwijs
 - o 20180212 Notitie financiën ESL

- Erasmus Honours Law College
 - o Notitie Erasmus Law Honours College

- Landelijke evaluaties en keuzegids
 - o Keuzegids Bachelor Fiscaal recht 2018
 - o Keuzegids Bachelor Rechtsgeleerdheid 2018
 - o Keuzegids masters 2017
 - o Links keuzegidsen

- NSE 2016
 - o 50700 B Rechtsgeleerdheid
 - o 56469 B Criminologie

- 56827 B Fiscaal Recht
- 60084 M Rechtsgeleerdheid
- 60086 M Financieel Recht
- 60222 M Arbeidsrecht
- 60408 M Ondernemingsrecht
- 60449 M Aansprakelijkheid en verzekering
- 60451 M Recht van de Gezondheidszorg
- 60452 M Commercial Law
- 66827 M Fiscaal Recht
- NSE2016_ESL
- NSE 2017
 - 50700 B Rechtsgeleerdheid17
 - 56827 B Fiscaal Recht17
 - 60084 M Rechtsgeleerdheid
 - 60222 M Arbeidsrecht
 - 60408 M Ondernemingsrecht
 - 60449 M Aansprakelijkheid en verzekering
 - 60451 M Recht van de Gezondheidszorg
 - 66827 M Fiscaal Recht
 - NSE 2017-general ESL
 - NSE 2017-general ESL2
 - NSE 2017-general ESL3
- Curriculumevaluaties masters
 - A&V mastcurrevalrapport 2015-2016
 - ARBr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - CL CCL mastcurrevalrapport 2015-2016
 - CL MTL mastcurrevalrapport 2015-2016
 - FINr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - FISCr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - ONDr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RG IEPL mastcurrevalrapport
 - RG PRIVr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RG S&B mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RG STRAF mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RvdG mastcurrevalrapport 2015-2016
- Bachelor 1 essays: sample
- Rapporten vaardighedenonderwijs
 - Rapport Vaardigheden bachelor Fiscaal recht
 - Rapport Vaardigheden bachelor Rechtsgeleerdheid
- Double Degrees en 'stapelen' opleidingen
 - Double Degree Masters
 - Double Degrees
 - Opzet mr.drs.-programma
 - Schema Bedrijfskunde en Rechtsgeleerdheid definitief
 - Stapelen van bacheloropleidingen
 - Stapelen van masteropleidingen minus DD
- Examencommissie
 - 10 04 12 Notulen verg.ex.cie.RG
 - 10 06 29 Notulen verg.ex.cie.RG def
 - 11 06 21 Notulen verg.ex.cie.ESL def
 - 11 06.21 Notulen verg.ex.cie. en DB-OW def
 - 11 10 31 Notulen verg.ex.cie.ESL def
 - 11 11 14 Notulen verg.ex.cie. en DB-OW def
 - 12 03 07 Notulen verg.ex.cie.ESL def
 - 12 03 26 Standpunt EC inzake compens toet en her

- Notulen van 13 04 15-def
- Verslagen OC uit 2011 en 2012
 - OC 2011 -14 Verslag 26 april 2011
 - OC 2011-4 Verslag 21 februari 2011
 - OC 2011-27 Verslag opleidingscommissie 29 juni 2011
 - OC 2012-01 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 29 november 2011
 - OC 2012-16 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 16 oktober 2012
 - OC 2012-22 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 27 november 2012
- BSA
 - BSA vt cumulatief tm cohort 2016
 - BSA-Rendementen EUR voor en na NN
 - Rapportage Onderzoek Doorwerking Nominaal is Normaal aan de EUR
 - Rapportage Risbo Onderzoek Compensatoir Toetsen ESL
- E-learning ESL
- International Trade Law overview
- Aanvullend bericht compensatoir toetsen d.d. 18 mei 2018